

פרשת ויקרא

החטאת והאשם - על אילו חטאים הם באים

- א. מבוא: מבנה פרשת ויקרא
ב. "על חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת"
ג. "על חטאים שאנו חייבים עליהם קרבן עולה ויורד"
ד. "על חטאים שאנו חייבים עליהם אשם ודאי ותלוי"

א. מבוא: מבנה פרשת ויקרא

בוידוי הגדול, הנאמר כמה פעמים ביום הכיפורים, אנו מתוודים בין השאר:

על חטאים שאנו חייבים עליהם עולה
ועל חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת
ועל חטאים שאנו חייבים עליהם קרבן עולה ויורד
ועל חטאים שאנו חייבים עליהם אשם ודאי ותלוי.¹

לא תמיד נותן המתוודה אל לבו מה הם החטאים שאליהם מתכוונת כל שורה מאלה, ומה טיבם של הקרבנות הנזכרים כאן.² הרקע להבנת כל האמור בשורות וידוי אלו מצוי כמעט בשלמותו בפרשתנו. בעיוננו נעמוד על מבנה הפרשה ועל עניינה העיקריים, ואגב כך נבאר את דברי הוידוי הללו.

חלקה הראשון של פרשת ויקרא - פרקים א'-ג' - מוקדש לשלושה סוגי קרבנות: עולה (פרק א'), מנחה (פרק ב') ושלמים (פרק ג'). כל אחד משלושת הקרבנות הללו ניתן להבאה בכמה אופנים, ופירוט האופנים הללו הוא עיקר תוכנם של הפרקים הנידונים.³

מה הן הנסיבות להבאת שלושת הקרבנות הללו, שהם קרבנות יחיד?⁴ כך פותחת הפרשה את דיניהם:

א', ב אדם כי יקריב מכם קרבן לה'...

ופירש רש"י: "כי יקריב - כשיקריב, בקרבנות נדבה דיבר העניין". מקורו של רש"י בספרא על פסוק זה:

אדם כי יקריב - יכול גזרה: תלמוד לומר: כי יקריב, אינה אלא רשות.

אף רשב"ם פירש כך את פסוקנו: "כי יקריב - כשיתנדב להקריב, שאינו חובה בשביל חטא". ואף שאר הפרשנים הסכימו כי העולה, המנחה והשלמים שמדובר בהם כאן הם קרבנות נדבה של יחיד.

מחמת האופי המשותף של שלושת הקרבנות הללו - היותם נדבת היחיד - כלולות הפרשיות העוסקות בהם בדיבור אחד של ה' אל משה. אורכו של דיבור זה הוא חמישים פסוקים.⁵

בחלקה השני של פרשתנו - פרקים ד'-ה' - מתחיל דיבור חדש של ה' אל משה, ובו נידונות נסיבות אחרות של הקרבת קרבנות:

ד', א-ג וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל לאמר:

נפש כי תחטא בשגגה... והקריב על חטאתו אשר חטא...

כאן מדובר בקרבנות שהיחיד חייב להביאם, כדי לכפר על חטא שחטא בשגגה. אמנם חובה זו זכות היא לו, שהרי בהבאתם "וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו".

חלוקה זו של פרשתנו לשני חלקים גדולים, הנבדלים זה מזה בסיבת הבאת הקרבן - נדבת לבו של המקריב או חובתו לכפר על חטאו באמצעות קרבנו - מתבטאת במדרש ההלכה לספר ויקרא, הספרא (המכונה גם 'תורת כוהנים'), המחלק את דבריו בפרשתנו לשני 'דיבורים': 'דיבורא דנדבה' - מדרש ההלכה לפרקים א'-ג'; ו'דיבורא דחובה' - מדרש

¹ על סוגי הוידויים הנאמרים ביום הכיפורים ועל התפתחות מנהגי אמירתם ראה במבוא למחזור לימים נוראים, כרך יום כיפור, מהדורת דניאל גולדשמידט עמ' י-יב.

בתכלאל התימני (מהדורת ר"י קאפח ז"ל, כרך ג עמ' קכח) נשמר נוסח קצר ביותר של וידוי "על חטא", וכל השורות שהבאנו למעלה כלולות בו בשורה אחת: "ועל חטאים שאנו חייבים עליהם קרבן".

² ועל אמירת וידוי ללא כוונת הלב והבנת הנאמר כבר התוודה לפני כן באמרו "על חטא שחטאנו לפניך בוידוי פה".

³ העולה יכולה לבוא זכרים מן הבקר או מן הצאן (מן הכבשים או מן העזים) וכן מן העוף (תור או בן יונה); את המנחה, הבאה מן הסולת, ניתן להביא סולת כמות שהיא או כמאפה תנור או על המחבת או במרחשת; השלמים יכולים להיות מובאים מן הבקר או מן הצאן, זכר או נקבה.

⁴ יוצאת דופן היא מנחת ביכורים (ב', יד-טז), שלפי פירושה של חז"ל (בספרא כאן) היא מנחת העומר, שהיא קרבן חובה של ציבור. לעומת זאת ראה פירושו של רשב"ע לפסוק יד, המבאר כי המילים "ואם תקריב מנחת בכורים" מתייחסות לקרבן נדבה של יחיד: "והרוצה להביא מנחת בכורים נדבה - יביא".

⁵ חלוקת דיבור זה לשלושה נושאים - שלושה קרבנות - תואמת את החלוקה לפרקים, והיא חלוקה לשלושה חלקים שווים: פרק א' - 17 פסוקים; פרק ב' - 16 פסוקים; פרק ג' - 17 פסוקים.

ההלכה לפרקים ד'-ה'. אך בעוד ש'דיבורא דנדבה' הוא אכן דיבור אחד ארוך של ה' אל משה, הרי ש'דיבורא דחובה' - בפרקים ד'-ה' - ישנם שלושה דיבורים כאלה.

הדיבור של ה' אל משה הפותח את קרבנות החובה עוסק כולו בקרבן אחד - החטאת לסוגיה - והוא משתרע על פני ארבעים ושמונה פסוקים (ד', א - ה', יג, בדומה לאורכו של הדיבור הראשון, 'דיבורא דנדבה').

בדומה לדיבור הראשון שבפרשתנו - 'דיבורא דנדבה' - עוסק אף הדיבור השני באופנים השונים של הבאת החטאת, ופירוט האופנים הללו הוא עיקר תוכנם של פסוקים אלו (השווה להערה 3). גיוון זה באפשרויות הבאת החטאת הוא ממאפייני המובהקים של קרבן זה, וכמעט שאין למצוא קרבנות חובה נוספים שיש בהם אפשרויות שונות של הבאה.⁶ יתרה מזאת: רוב רובן של אפשרויות ההבאה הנזכרות בקרבנות הנדבה על שלושת סוגיהם - עולה מנחה ושלמים - מצויות גם בחטאת לסוגיה.⁷

אלא שכאן יש לשאול: הלוא האפשרות לגיוון בקרבנות הנדבה נובעת מכך שהאדם מביא את הקרבן מנדבת לבו, ועל כן פותחת התורה לפנינו אפיקים שונים של הבאה;⁸ אולם מה טיבו של הגיוון אצל קרבן החובה, הבא לכפר על חטא?

התשובה לכך היא שבחטאת הרגילה, הבאה על חטא בשגגה על "אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה", נובע הגיוון מכך שטיב הקרבן תלוי במעמדו של החוטא בעם ישראל:

- הכוהן המשיח והעדה שחטאו בשגגה - מביאים פר בן בקר לחטאת.
- הנשיא שחטא בשגגה - מביא שעיר עזים זכר לחטאת.
- ואילו אדם רגיל שחטא בשגגה, יכול להתכפר בשעירת עזים או בכבשה (שכפי הנראה ערכן דומה) על פי בחירתו.⁹

פירוט דיני החטאות האפשריות הללו תופס את רובו של הדיבור השני בפרשתנו - את כל פרק ד', שיש בו שלושים וחמישה פסוקים. חלקו האחר של דיבור זה (ה', א-יג) עוסק בקרבן חטאת מיוחד, הקרוי בפי חז"ל "קרבן עולה ויורד". חטאת זו באה על שלוש עברות בלבד, המפורטות בראשו של חלק זה בפסוקים א-ד.¹⁰ אף חטאת זו ניתנת להבאה באופנים שונים (בשלושה אופנים), בהתאם ליכולתו הכלכלית של החוטא:¹¹ העשיר - הוא המקריב את הקרבן 'העולה' - מביא חטאת יחיד, כזו שהוזכרה בפרק ד' ביחס לחטאת היחיד שעבר בשגגה על אחת ממצוות ה' אשר לא תעשינה - "נקבה מן הצאן, כשבה או שעירת עזים" (ה', ו);¹² הדל, המקריב את הקרבן 'היורד', מביא "שתי תרים או שני בני יונה, אחד לחטאת ואחד לעלה"; ואילו הדל ביותר מביא עשירית האיפה סולת לחטאת.

לאחר הדיבור הארוך הזה, העוסק בחטאות השונות, באים שני דיבורים קצרים של ה' אל משה (ה', יד-יט; שם כ-כו), העוסקים שניהם בקרבן חובה נוסף הבא לכפר על חטא - האשם. האשם, שלא כחטאת הרגילה, מובא על עברות מסוימות בלבד: שלוש עברות כאלה נזכרו בסוף פרשתנו,¹³ ובמקום אחר בספר ויקרא ("יט, כ-כב) מובא חיוב אשם נוסף על עברה רביעית.¹⁴

בניגוד לחטאת ולקרבנות הנדבה, מובא האשם בכל הנסיבות המחייבות את הבאתו ועל ידי כל האישים המתחייבים בו באופן אחד בלבד:

ה', טו איל תמים מן הצאן בערך כסף שקלים בשקל הקדש.

⁶ יוצאי דופן הם קרבן היולדת במלאת ימי טהרה (ויקרא י"ב, ו-ח) וקרבן המצורע ביום השמיני לטהרתו (ויקרא י"ד, י-לב), שבשניהם ניתנת אפשרות ליולדת הענייה ולמצורע המיטהר אם דל הוא להביא תחליף לכבש - תור או בן יונה. בכך דומים הם לקרבן עולה ויורד שבמקומו.

⁷ החטאת לסוגיה השונים (כולל קרבן עולה ויורד) מובאת מן הבקר - פר זכר (אך אין חטאת נקבה מן הבקר כפי שהדבר אפשרי בשלמים); מן הצאן - שעיר עזים זכר, שעירת עזים, כבשה (ורק כבש זכר אינו אפשרי בחטאת); מן העוף - תורים או בני יונה; מן הצומח - מנחת סולת.

⁸ האפיקים השונים הם מבחינת סוג הקרבן - עולה, מנחה או שלמים; מבחינת יוקר הקרבן - מן הבקר, מן הצאן, מן העוף או מן הצומח; ובמנחות ישנן דרכי הבאה שונות של הסולת.

⁹ אף דיני הקרבתו של פר החטאת (של הכוהן המשיח ושל העדה) שונים שוני מהותי מדיני הקרבתם של שעיר החטאת (של הנשיא) ושל חטאת היחיד.

¹⁰ על עברות אלו נייחד את הדיבור בסעיף ג בעיוננו.

¹¹ א. אף הקרבנות הנזכרים בהערה 6 נקראים "עולה ויורד" (משנה כריתות פ"ב מ"ד), וההבדל בינם לבין החטאת הנידונה במקומו הוא ששם קיימות אך שתי אפשרויות, ואילו במקומו - שלוש.

ב. ראוי להדגיש כי כמו בחטאת הרגילה 'הקבועה', אין החטא מהווה סיבה להתחלפות אופני ההבאה אלא מעמדו של המביא. אלא שבחטאת הקבועה תלוי הדבר בחשיבותו של האדם החוטא ותפקידו בישראל, ואילו בקרבן עולה ויורד - ביכולתו הכלכלית של החוטא. וכיוון שזו עשויה להשתנות, יכול דינו של אותו אדם להשתנות בהתאם לשינוי במצבו הכלכלי.

¹² אלא שהיחיד שעבר בשגגה על אחת ממצוות ה' אשר לא תעשינה (ולא על שלוש העברות המיוחדות לחטאת "עולה ויורד") יכול להתכפר אך ורק בכבשה או בשעירת עזים, אף אם הוא עני ואין ידו משגת.

¹³ בכך דומה האשם לקרבן עולה ויורד, המובא אף הוא על שלוש העברות הנזכרות בפרשתנו לפני כן (ה', א-ד).

¹⁴ א. על ארבע העברות הללו, המחייבות הבאת אשם, נייחד את הדיבור בסעיף ד בעיוננו.

ב. ישנם עוד שני חיובים של הבאת אשם: אשם המצורע, המובא ביום השמיני לטהרתו (ויקרא י"ד, יב-יד), ואשם נזיר, המובא ביום השמיני לאחר שנטמא למת (במדבר ו', יב). אשמות אלו באים כבשים בני שנה (ולא אילים בני שנתיים) וביחד עם קרבנות נוספים, והם אינם במסגרת דיוננו.

ופירשה ההלכה כי איל זה (הזכר בכבשים) יהא כבן שתי שנים¹⁵ ושערכו יהא לפחות "כסף שקלים" - שני שקלי כסף.

הצגנו עד עתה את הקרבנות השונים הנידונים בפרשתנו, אך התעלמנו מן הנסיבות המדויקות המחייבות את הבאתם של קרבנות החובה - מה הם החטאים המיוחדים המחייבים את הבאתו של כל קרבן וקרבן. לנושא זה הוקדשו כמה מסכתות במשנה ובתלמוד (כריתות, שבועות, מעילה, הוריות). נדון בכך בסעיפים הבאים של עיונו, בבואנו לבאר את כוונת הווידי של יום הכיפורים שבו פתחנו.¹⁶

ב. "על חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת"

מה הם החטאים שעליהם יש להביא קרבן חטאת?¹⁷ התשובה על כך ניתנת ארבע פעמים בפרשיות החטאת שבפרק ד':

א	נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ועשה אחת מהנה.
יג	ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו.
כב	אשר נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות ה' א-להיו אשר לא תעשינה בשגגה ואשם.
כז	ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה ואשם.

מכל ארבעת הפסוקים הללו עולים בבירור שלושה מרכיבים של הגדרת החטא המחייב חטאת:

- שהחטא נעשה בשגגה - המזיד אינו מתכפר בחטאת, וממילא אינו רשאי להביאה.
- שהחטא היה כרוך במעשה - על עברה שאין בה מעשה אין מביאים חטאת.
- שהחטא היה כנגד "אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה", דהיינו על מצוות לא תעשה; אם עבר על מצוות עשה אינו מביא חטאת.

'מצוות ה' אשר לא תעשינה' הן, כאמור, מצוות לא-תעשה שבתורה. כמה כאלה ישנן? על פי מאמרו המפורסם של רבי שמלאי - שאחריו הלכו רוב רובם של מוני המצוות - "שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה - **שלוש מאות ושישים וחמש לאווין**..." (מכות כג ע"ב). האם העובר בשוגג על אחד מכל הלאווים הללו (מאלו שיש בהם מעשה) יהא חייב חטאת? דבר זה אינו מסתבר כל כך, שאם כן גדול מאוד מספר העברות שעל שגגתן יתחייב האדם חטאת. מסתבר שכוונת התורה לחמורות שבעברות אלו.

ואכן, בפירושו לפסוק ב ד"ה מכל מצות ה' [אשר לא תעשינה] כותב רש"י:

פירשו רבותינו: אין חטאת באה אלא על **דבר שזדונו לאו וכרת**.¹⁸

המשנה בראש מסכת כריתות מנתה שלושים ושש עברות שעליהן חייבה התורה את העובר במזיד (שלא בעדים ובהתראה) בעונש כרת, שהוא עונש בידי שמים (אולם העובר עליהן במזיד בעדים והתראה חייב בעונשי בית דין שונים - על חלקן במיתה ועל חלקן במלקות).¹⁹ שלושים ושש העברות הללו מנויות שם לצורך דיון בחיוב החטאת המוטל על העובר עליהן בשוגג, שכן כמבואר באותו פרק במשנה שם, לא על כולן מביא השוגג חטאת:

- שני הפרטים האחרונים ברשימה שבמשנה הם "הקרבן קרבן" הפסח והמילה - במצוות עשה", ואף שחייבים על ביטול שתי מצוות עשה הללו כרת, אין מביאין על שגגתן חטאת.
- שתיים מן העברות הן "טמא שאכל את הקודש והבא למקדש טמא", אולם "המטמא מקדש וקודשיו... הוא בעולה ויורד", ולא בחטאת קבועה, כמבואר בהמשך פרשתנו (ה', ב-ג).²⁰
- אחת העברות המנויות במשנה היא "המגדף", ולדעת חכמים במשנה "יצא מגדף [מחיוב הבאת חטאת], שאינו עושה מעשה".²¹

נמצא כי על שלושים ואחת מן העברות המנויות במשנה חייב העובר בשוגג קרבן חטאת. רשימה זו אינה מלאה: ישנן עברות נוספות שחייבים על שגגתן חטאת ולא נזכרו במשנה מסיבות שונות,²² וישנן עברות שהמשנה מנתה אותן לאחת, אך בפרטן אתה מוצא כמה עברות.²³ הרמב"ם בהלכות שגגות (פ"א ה"ד) כתב פירוט מלא של העברות הללו:

¹⁵ פירוט שנותיהן של הבהמות השונות המובאות לקרבן על פי כיוניה של כל בהמה בתורה נמצא במשנה פרה פרק א ובדברי הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות פ"א הי"ד.

¹⁶ את כוונתה של שורת הווידי הראשונה שהבאנו - "על חטאים שאנו חייבים עליהם עולה" (והקושי ברור: הרי העולה היא קרבן נדבה) - לא נבאר בעיון זה. ביאורה מצוי בסעיף ה של העיון לפרשת ויקרא בספרנו עיונים לפרשות השבוע כרך ב, שיצא בימים אלה.

¹⁷ החטאת שאנו דנים בה עתה היא המפורטת בפרק ד', והיא נקראת "חטאת קבועה" כדי להבדילה מן החטאת המשתנה - קרבן עולה ויורד.

¹⁸ כדברי המשנה השנייה במסכת כריתות: "על אלו [הלאווים המנויים במשנה א] חייבים על זדונם כרת ועל שגגתם חטאת".

¹⁹ ראב"ע בפירושו לפסוק ב כתב כי החטאת באה על "אחת ממצוות לא תעשה שיש עליהן כרת או מלקות", ואפשר שכוונתו: כרת בלא עדים והתראה, ומלקות בעדים והתראה (וכל שכן באלו שחייב עליהן כרת או מיתה).

²⁰ אלו הם דברי רבי מאיר במשנה השנייה בכריתות.

²¹ הלכה כחכמים - רמב"ם שגגות פ"א ה"ב. הרמב"ם מוסיף שם שאף המקבל עליו עבודה זרה באלוה בשגגה פטור מן הקרבן מטעם שאין בו מעשה: "לפיכך המקבל עבודה זרה באלוה, אף על פי שהוא חייב כרת אם היה מזיד, ונסקל, אם קיבל בשגגה - פטור מן הקרבן, לפי שלא עשה מעשה".

²² כגון הבא על בתו - שלא נזכרה בפירוש בתורה, ונלמדה בקל וחומר ובגזרה שווה, ועל כן לא מנתה זאת המשנה. וכגון "בעל ידעוני במעשה" (לשון הרמב"ם), שהמשנה לא מנתה אותו, אולי מפני שכללה זאת בבעל אוב.

²³ כגון מה שמנתה המשנה "הבא על אישה ובתה" כעברה אחת, אך זו כוללת את הבא על אם אשתו ואת הבא על בת אשתו. מסתבר שהמשנה התכוונה גם להמשכו של איסור זה (ויקרא י"ח, יז) "...את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה", ואם כך יש כאן עוד כמה איסורים.

כל העברות שהיחיד מביא על שגגתן חטאת קבועה - **ארבעים ושלוש**...

כל כרתות שבעריות - שישה ועשרים,²⁴ ובשאר העברות - שבע עשרה.²⁵

עתה אנו מגיעים לשאלה החשובה הנוגעת לענייננו: מהו המקור לקביעתם של חז"ל כי 'מצוות ה' אשר לא תעשינה' שעל שגגתן מביאים חטאת הן דווקא המצוות שעל זדון יש כרת?

אמנם לעיל אמרנו כי בגלל מספרם הרב של הלאווים שבתורה, מסתבר שכוונת התורה היא שחיוב חטאת יחול רק על החמורים שבהם. אולם על פי סברה זו ניתן היה לצמצם את הלאווים בדרך שונה: רק לאלו שעל זדונם (בעדים והתראה) יש חיוב מיתת בית דין,²⁶ או אף לצמצם עוד יותר: לחייבי סקילה בלבד.²⁷

נראה כי מאחרי הצמצום שעו"ל עומדת תפיסה עקרונית של כפרת החטאת: החטאת נועדה לטהר את היחס שבין ה' לבין אדם שחטא לפניו בשוגג בחטא כה חמור עד שלו נעשה במזיד היה יוצר את החיוב החמור ביותר בין האדם לבין ה'. חיוב זה הוא עונש הכרת דווקא, שהוא העונש החמור ביותר בידי שמים. עברות שיש בהן עונש בית דין בלבד - אף אם זהו החמור בעונשי בית הדין - אך אין בהן כרת, מסתבר שעיקר פגיעתן היא בחברה, בעם, ועל כן אין חיוב הכפרה של קרבן חטאת חל על שגגתן של עברות כאלו.

חז"ל בספרא כאן (דיבורא דחובה א ז) למדו את הצמצום שאנו דנים בו ממקום אחר בתורה, שבו נידון סוג שונה במקצת של חטאת. בספר במדבר, בסופה של פרשת שלח (ט"ו, כב-לא), נידונו שני מקרים של חיוב חטאת על עברות. הבה נשווה:

<u>במדבר ט"ו</u>	<u>ויקרא ד'</u>	
(כב) וכי תשגו	(יג) ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו.	חטאת ציבור
ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר ה' אל משה.	(יד) ...והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת...	
(כד) ...ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעולה... ושעיר עזים אחד לחטאת.	(כ) וכפר עליהם הכהן ונסלח להם.	חטאת יחיד
(כה) וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל ונסלח להם...	(כז) ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה ואשם.	
ואם נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת שנתה לחטאת.	(כח) והביא קרבנו שעיר עזים תמימה נקבה. ואם כבש יביא קרבנו לחטאת, נקבה תמימה יביאנה.	
(כח) וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בשגגה לפני ה' וכפר עליו ונסלח לו.	(לה) וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו.	

בחטאת הציבור ניכרים שני הבדלים חשובים בין שתי הפרשיות. הבדל אחד הוא בנסיבות הבאת החטאת. בספרנו מדובר בעשיית "אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה". בספר במדבר, לעומת זאת, השגגה היא באי-עשיית "כל המצות... אשר דבר ה' אל משה". זוהי אפוא שגגה חמורה בהרבה, הנוגעת לכל התורה כולה. ובהתאם לכך אף הקרבן המתחייב בספר במדבר חמור יותר (וזהו ההבדל השני): פר בן בקר לעולה ושעיר עזים לחטאת, במקום פר לחטאת בספרנו.

אף ביחס לחטאת היחיד ששגג באי-עשיית כל המצוות, חמור במקצת דין הבאת קרבן החטאת המתואר בספר במדבר: שלא כבספרנו, בספר במדבר אין ניתנת לו הבחירה בין הבאת נקבה מן העזים או מן הכבשים, אלא הוא חייב בהבאת "עז בת שנתה" דווקא.

חז"ל (בספרי במדבר שם קי"א ובתלמוד הוריות ח ע"א) פירשו כי החטאת שבספר במדבר באה לכפר על שגגת עבודה זרה של הציבור או של היחיד. דבריהם הוסברו באריכות ברמב"ן לפסוק כב שם ד"ה וכי תשגו: "שהשגגה הזאת הנזכרת כאן היא בתורה ובמצוות בכללן, ועל כן ייחדו להם רבותינו מצווה אחת שבשגגתה יצא מכלל ישראל ומכל המצווה בהם, והיא עבודה זרה".

²⁴ כך הגרסה הנכונה בדברי הרמב"ם בכתבי יד ובדפוסים עתיקים. במשנה נמנו חמש עשרה עריות בלבד. בסוף פרשת העריות (ויקרא י"ח) נאמר (בפסוק כט): "כי כל אשר יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הנפשות העשת מקרב עמם".

²⁵ ארבע מהן הן עבודה זרה ואיסורים הקשורים בה, שלוש - חילול שבת ויום הכיפורים, חמש - איסורי אכילה, וחמש עברות של פגיעה במקדש.

²⁶ והם שלוש ושישה, ומנויים בדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין פט"ו הלכות י-ג. רשימה זו אמנם חופפת חלקית את רשימת חייבי הכרת, אך ישנם חייבי כרת ששעברו בעדים והתראה הם חייבים מלקות בלבד, כגון אוכל חלב ודם וחמץ בפסח, וישנם חייבי מיתה שלא נאמר בהם כרת (במקרה שלא היו עדים והתראה), כגון המכשף והרוצח.

יש לציין שלא כל חיובי מיתות בית דין הם על עברות שיש בהן מעשה, ועל כן על אחדים מהם לא יוכל לחול חיוב חטאת.

²⁷ סקילה היא החמורה שבעונשי בית דין, ו"כל הנסקלין שבתורה שמונה עשר" (רמב"ם הלכות סנהדרין פט"ו ה"י), אף שבאחדים מהם אין מעשה.

והנה, בפרשה ההיא מסיימת התורה בהדגשה כי החטאת מכפרת רק על השוגג, ואילו על המזיד נאמר שם בפסוק ל:

והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את ה' הוא מגדף, **ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה.**

הרקע לחיוב החטאת שם הוא, אם כן, שגגה בדבר שעל זדונו חייבים כרת. אלא שעדיין יש לטעון שדבר זה מיוחד לעבודה זרה הנידונה שם, שבה אכן יש חיוב כרת על המזיד. אולם אנו הרי חפצים ללמוד שכל העברות שחייבים עליהן חטאת (והנידונות בספר ויקרא) הן עברות שעל זדונן חייבים כרת. על כן בא הספרא במקומו ואומר:

אשר לא תעשינה - יכול דברים שזדונן כרת ודברים שאין זדונן כרת [יהא חייב על כולם חטאת]?

תלמוד לומר (במדבר ט"ו, כט) 'תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה' - הרי כל העושה בשגגה כעבודה זרה: מה עבודה זרה מיוחדת, מעשה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתו חטאת, אף כל מעשה שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת.

אם כן, דברי הסיכום של פרשת החטאות בספר במדבר רומזים לשוויון עקרוני של כל החטאות: 'תורה אחת' לכל העושים בשגגה. שוויון זה נוגע לנסיבות המחייבות את הבאת החטאות כולן - עברה שזדונה כרת.²⁸

יש להעיר שמן הסיכום של פרשת החטאות בספר במדבר - "והנפש אשר תעשה ביד רמה... ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה" - אכן ניכר שדווקא הכרת הוא המגדיר את העברה שעליה חייבים חטאת. שהרי על עבודה זרה, שעל פי פירושם של חז"ל היא הנידונה בפרשה זו, ישנה מיתת בית דין (כשיש עדים והתראה), ואף על פי כן אין הכתוב מזכיר זאת ביחס לעושים ביד רמה, אלא את עונש הכרת בלבד.

ג. "על חטאים שאנו חייבים עליהם קרבן עולה ויורד"

שלא כמו ההגדרה הרחבה והסתומה במקצת של החטאים שעליהם חייבים חטאת קבועה, מגדירה התורה בבירור את שלוש העברות שעליהן חייבים קרבן עולה ויורד:

1. שבועת העדות

ה', א ונפש כי תחטא, ושמעה קול אלה, והוא עד או ראה או ידע, אם לוא יגיד - ונשא עונו.

העברה שפסוק זה עוסק בה מכונה בפי חז"ל 'שבועת העדות', והיא נידונה במשנה ובתלמוד בפרק רביעי של מסכת שבועות, הנושא את השם הזה (וברמב"ם הלכות שבועות פרקים ט-י). וכך מתארת המשנה שם (פ"ד מ"ג) את הנסיבות לחיוב קרבן על שבועת העדות:

שבועת העדות כיצד? אמר לשניים: בואו והעידוני [עדות הידועה לכם, שלא אפסיד ממון שלא כדין].

- שבועה שאין אנו יודעין לך עדות [ובאמת הם יודעים, ונשבעו לשקר].

או שאמרו לו: אין אנו יודעין לך עדות.

- משביע אני עליכם, ואמרו: אמן!

הרי אלו חייבין [בקרבן עולה ויורד, כשירצו לכפר על מה שנשבעו לשקר].

והרמב"ם תיאר זאת בלשון זו (הלכות שבועות פ"א הי"ב):

שבועת העדות כיצד? העדים שידעו עדות ממון, ותבעם בעל העדות להעיד לו, וכפרו בעדותם ולא העידו ונשבעו שאינם יודעים לו עדות - זו היא נקראת שבועת העדות. וחייבין על שבועה זו קרבן עולה ויורד, בין שהיו מזידין בין שהיו שוגגים. שנאמר: 'ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד...' ולא נאמר בה: 'ונעלם' - לחייב על הזדון כשגגה.

2. טומאת מקדש וקודשיו

ה', ב-ג או נפש אשר תגע בכל דבר טמא... ונעלם ממנו והוא טמא ואשם.

או כי יגע בטמאת אדם לכל טמאתו אשר יטמא בה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם.

העברה הנידונה כאן נעשתה בשגגה - "ונעלם ממנו" - אולם העברה עצמה מה היא? הרמב"ם בהלכות שגגות פרק י פירט מי הם החייבים בקרבן עולה ויורד. הנה דבריו בהלכה ה שם:

כל הקרבנות האלו [העולים והיורדים] מפורשין בתורה, ומפורש זה שחייב להביאם, חוץ מטמא שנכנס למקדש בשגגה או אכל קודש [בשגגה], שכך כתוב שם: 'ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וגו', או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וגו', או נפש כי תשבע לבטא בשפתים וגו', והיה כי יאשם לאחת מאלה' וגו'. מפי השמועה למדו שזה שחייב כאן קרבן לטמא - **כשנטמא ונכנס למקדש או אכל קודש והוא לא ידע**. אף על פי שהדבר מפי הקבלה, הרי הוא כמפורש, שהרי בפירוש חייבה תורה כרת לטמא שאכל קודש ולטמא שנכנס למקדש. באוכל נאמר (ויקרא ז', כ): 'והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטמאתו עליו ונכרתה'... ובנכנס למקדש נאמר (במדבר י"ט, כ): 'ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל, כי את מקדש ה' טמא'. וכיון שחייבה תורה כרת על טומאת מקדש וקודשיו, פירש הקרבן שמביאין על שגגתו.

רמב"ן בביאורו לפסוק ב בפרקנו מוכיח ממקומו עצמו שזהו פשט המקרא כאן:

²⁸ שהרי בדיני החטאות המובאות אין שוויון: שונה החטאת על עבודה זרה מחטאות הבאות על עברות אחרות, והן בעבודה זרה והן בשאר העברות שונה חטאת הציבור מחטאת היחיד. ואף בין היחידים אין החטאות זהות בשאר העברות, אלא יש הבדל בין כוהן משיח לנשיא ולהדיוט.

הפרשה הזו תקצר בדבר המובן. כי מפני שאין בנגיעת נבלה ושרץ חטא, ולא הוזהרו ממנה אפילו הכוהנים, אי אפשר שיחייב הכתוב בנגיעתם קרבן. אבל אמר כי כאשר יטמא האדם ונעלם ממנו הטומאה, או כאשר יישבע ונעלם ממנו השבועה ויחטא, בהעלמה של אחת מאלה יתחייב להביא קרבן. ובידוע שאין בהעלמת הטומאה חטא, זולתי שיאכל קודשים או יבוא למקדש, ואין בהעלמת השבועה חטא, זולתי שיעבור עליה. וזה יישוב פשוטן של מקראות בפרשה זו.

רמב"ן בונה את טענתו כי הכתוב במקומו 'מקצר בדבר המובן' על שתי ראיות, האחת חיצונית והאחרת פנימית. הראיה החיצונית היא ידיעתנו ממקום אחר כי אין בנגיעה בדבר טמא איסור, ועל כן לא יעלה על דעתנו שחיוב הקרבן בפסוק ב הוא על עצם הנגיעה בדבר הטמא. הראיה הפנימית היא ההשוואה בין הפסוקים שאנו דנים בהם (ב-ג) לפסוק הבא אחריהם, העוסק בעברה השלישית המחייבת קרבן עולה ויורד: "או נפש כי תשבע לבטא בשפתים... ונעלם ממנו והוא ידע ואשם". וכי במה חטא אדם זה? הרי לא נאמר כאן שכשנעלם ממנו דבר שבועתו הוא עבר עליה! דבר זה מובן מעצמו, והכתוב מקצר בכך. ואם כן, כך הדבר גם בעברת הטומאה.

לבסוף נעיר כי דיני העלם טומאה וחיוב קרבן עולה ויורד למי שנכנס למקדש או אכל קודש בהעלם זה נידונים בפרקים הראשון והשני של מסכת שבועות. דבר זה תמוה: מה עניינם של דינים אלו, הקשורים לסדר טהרות, במסכת שבועות? נזיקין העוסקת כולה (חוץ משני פרקים אלו) בענייני שבועות? התשובה לכך היא שהפרק השלישי במסכת זו עוסק בדיני שבועת הביטוי (העברה השלישית שחייבים עליה קרבן עולה ויורד), ואילו הפרק הרביעי עוסק בדיני שבועת העדות.²⁹ נמצא כי חלקה הראשון של מסכת שבועות מפרט (בסדר שונה)³⁰ את כל דיניה של פרשת קרבן עולה ויורד שבראש פרק ה' בספר ויקרא.

3. שבועת ביטוי

ה', ד או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם...

העברה הנידונה כאן היא הקרויה בפי חז"ל 'שבועת הביטוי': אדם נשבע שבועה מסוג מסוים ועבר על שבועתו בשוגג. כך מגדיר הרמב"ם עברה זו בהלכות שבועות פ"א הלכות א-ג:

שבועת ביטוי הוא שנאמר בתורה 'או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב'. והיא נחלקת לארבעה חלקים: שתיים להבא ושתיים לשעבר, כגון שנשבע על דבר שנעשה או שלא נעשה, ועל דבר שעתיד להיות שיעשה ושלא ייעשה. ואין שבועת ביטוי נוהגת אלא בדברים שאפשר לו לעשותם, בין להבא בין לשעבר. **כיצד לשעבר?** שאכלתי או שזרקתי אבן לים, או שדיבר פלוני עם פלוני; או שלא אכלתי, או שלא זרק אבן לים, או שלא דיבר פלוני עם פלוני.

כיצד להבא? שאוכל או שלא אוכל, או שאזרוק או שלא אזרוק אבן לים - הרי אלו שתיים לשעבר ושתיים להבא. נשבע אחת מארבע מחלקות אלו והחליף, כגון שנשבע שלא יאכל ואכל, או שיאכל ולא אכל; או שאכלתי - והוא לא אכל, שלא אכלתי - ואכל, הרי זו שבועת שקר. ועל זה וכיוצא בו נאמר (ויקרא י"ט, יב) 'ולא תשבעו בשמי לשקר', ואם נשבע לשקר במזיד - לוקה; בשוגג - מביא קרבן עולה ויורד.

מדוע זכו דווקא שלוש העברות האלה לכפרת קרבן עולה ויורד? ועוד: האם ישנו מכה משותף לשלושתן, שבגללו הן מתכפרות בסוג קרבן אחד, או שמא לכל עברה סיבה מיוחדת לחיובה בקרבן זה? הבה נפרט את שאלתנו. שבועת העדות ושבועת הביטוי הן עברות שאין על זדון כרת, ועל כן אינן מן העברות שחייבים על שגגתן חטאת קבועה. כניסתן לקבוצת המצוות שמביאין על שגגתן חטאת עולה ויורדת מציינת אותן אפוא משאר העברות. מה הסיבה לכך?

ולעומת זאת, כניסה למקדש בטומאה ואכילת קודש בטומאה הן עברות שחייבים על זדון כרת, והן שייכות, אם כן, לקבוצת העברות שעל שגגתן ישנו חיוב חטאת. מדוע אפוא שינתה התורה עברה זו מכל העברות הדומות לה, להקל על מי שעבר עליה בשוגג, שאם הוא עני יוכל להביא תחליף לחטאת הקבועה, מה שלא עשתה בשום עברה אחרת שיש בה כרת? האם הדבר מעיד על חומרתה של עברה זו, או שמא דווקא על קולתה? ואולי המונחים חומרא וקולא אינם שייכים לכאן?³¹

²⁹ הפרק החמישי של מסכת שבועות עוסק ב'שבועת הפיקדון', שהיא אחת משלוש העברות שעליהן מביאים אשם הנידונות בהמשך הפרשה. ³⁰ על אף היצמדותה של מסכת שבועות לפרשת קרבן עולה ויורד, שנתה משנת שבועות את סדר הדינים בהתאם להיגיון המתאים למסכת שבמשה. את דיני העלם טומאה הקדימה לגוף המסכת, כדי שלא יחצצו בין דיני השבועות השונים המרכיבים את כל שאר פרקי המסכת. את הדיון בשבועת הביטוי הקדימה המסכת לדיני שבועת העדות, משום שהיא קושרת אותו בפרק השלישי לשבועה נוספת - שבועת שווא. המשנה מבחינה בין שני סוגים קרובים אלו של שבועות (ראה פ"ג מ"ז). שתי שבועות אלו הן השבועות המובהקות שאדם נשבע מעצמו, ללא כל אילוץ חיצוני וללא זיקה לאדם אחר. נראה שהן גם הנפוצות ביותר.

³¹ עברה זו של שגגת טומאת מקדש וקודשיו שונה משאר העברות של החטאת הקבועה לא רק בקרבן המובא אלא גם בניסיונות המחייבות את הבאת הקרבן. כך כותב הרמב"ם בראש פרק יא מהלכות שגגות: "שינוי יש בשגגת טומאת מקדש וקודשיו מה שאין כן בשאר כריתות; שכל הכריתות, כיוון ששגג ונודע לו בסוף שחטא, אף על פי שלא הייתה לו ידיעה בתחילה, הרי זה חייב חטאת. אבל בטומאת מקדש וקודשיו אינו מביא קרבן עולה ויורד עד שתהיה לו ידיעה לטומאה וידיעה לקודש או למקדש בתחילה, וידיעה לטומאה וידיעה לקודש או למקדש בסוף,

לא מצאנו בדברי המפרשים תשובה משכנעת לשאלות אלו, ולעתים סותר טעמו של מפרש אחד את טעמו של האחר.³² על כן נותר את השאלות הללו על כנן.

שאלה אחרת נוגעת לסדרן של העברות בפרשת קרבן עולה ויורד: מדוע הפרידה התורה בין שבועת העדות (פסוק א) לשבועת הביטוי (פסוק ז) וחצצה ביניהן בדין העלם טומאה (פסוקים ב-ג), שאינו דומה כלל לדיני השבועות הסובבים אותו?

התשובה הנראית לנו היא שלא אופיין המשפטי של העברות הוא שקבע את סדרן, אלא אופי הכפרה שמכפר הקרבן על כל אחת מהן. המיוחד בכפרת העברה של שבועת העדות הוא שהקרבן מכפר בה אף על המזיד. לעומת זאת, בעברה של טומאת מקדש וקודשיו ושל שבועת הביטוי מכפר הקרבן אך על השוגג, כרוב קרבנות הכפרה. הדבר בא לידי ביטוי סגנוני בחזרה משולשת על המילים "ונעלם ממנו" בשתי העברות האחרונות, מילים שאינן בשבועת העדות.³³ הסדר שבתורה מבליט אפוא את ייחודה זה של שבועת העדות, ייחוד שלא היינו שמים אליו לב לו נכתבה בסוף הרשימה, אחרי שבועת הביטוי.

ד. "על חטאים שאנו חייבים עליהם אשם ודאי ותלוי"

בפרשתנו נזכרו שלוש עברות שהתורה חייבה עליהן הבאת קרבן אשם. העברה הראשונה והעברה השלישית הן עברות שהחוטא יודע בוודאות שעבר עליהן, ועל כן האשם המובא עליהן נקרא 'אשם ודאי'; ואילו העברה האמצעית היא עברה מסופקת - שהאדם אינו בטוח אם עשה - והאשם המובא על ידו נקרא 'אשם תלוי', משום שהוא מגן על האדם באופן זמני מפני עונש בידי שמים, ויתולה' לו עד אשר ייודע לו אם חטא בוודאי - שאז עליו לדאוג לכפרה המתאימה לאותו חטא. הבה נפרט בקצרה את שלוש העברות הללו.

1. אשם מעילות

יד-טז וידבר ה' אל משה לאמר: נפש כי תמעל מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה', והביא את אשמו...
ואת אשר חטא מן הקדש ישלם, ואת חמישתו יוסף עליו ונתן אתו לכהן,
והכהן יכפר עליו באיל האשם ונסלח לו.

העברה שמדובר בה כאן היא מעילה בהקדש בשוגג, והיא נידונה במסכת מעילה שבסדר קודשים (ובדברי הרמב"ם בהלכות מעילה, בסוף ספר עבודה). הנה לשון הרמב"ם בראש הלכות מעילה:

אסור להדיט ליהנות מקודשי השם, בין מדברים הקרבים על גבי מזבח בין מקודשי בדק הבית. וכל הנהנה בשווה פרוטה מקודשי השם - מעל... כל המועל בזדון, לוקה ומשלם מה שפגם מן הקודש בראשו...
מעל בשגגה, משלם מה שנהנה ותוספת חומש, ומביא איל בשני סלעים [לכל הפחות] ומקריבו אשם ומתכפר לו, וזהו הנקרא אשם מעילות... ושילום הקרן בתוספת חומש עם הבאת הקרבן - מצוות עשה.

2. אשם תלוי

אשם זה קשור בחטאת קבועה של היחיד, ויש צורך להשוות ביניהם:

אשם תלוי ה', יז-יח

ואם נפש כי תחטא
ועשתה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה
ולא ידע ואשם ונשא עונו.
והביא איל תמים...
וכפר עליו הכהן על שגגתו אשר שגג
והוא לא ידע ונסלח לו.

חטאת היחיד ד', כז-לה

ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ
בעשתה אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה ואשם.
או הודע אליו חטאתו אשר חטא
והביא קרבנו שעירת עזים...
וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא
ונסלח לו.

במבט שטחי נראה כי את הבאת שני הקרבנות מחייבות אותן נסיבות: חטא בשגגה ובעשיית מעשה על אחת מכל מצוות ה' אשר לא תעשינה. מדוע אפוא מביא החוטא שבפרק ד' קרבן חטאת שעירת עזים, ואילו זה שבפרק ה' מביא קרבן אשם איל תמים?

בעיון יותר מדויק מתברר כי הנסיבות להבאת שני הקרבנות נבדלות בנקודה מרכזית אחת: בפרק ד' חל חיוב הבאת הקרבן "או [=אם] הודע אליו חטאתו אשר חטא", ואילו בפרק ה' נאמר ההפך: "ולא ידע ואשם ונשא עונו...". אולם אם החוטא 'לא ידע' שחטא, כיצד יביא קרבן על מעשה שאינו יודע שעשאו? על כך עונה רש"י בד"ה ולא ידע ואשם:

העלם בינתיים... בהמשך ההלכה מדגים הרמב"ם דבר זה ועומד על מקורותיו בפסוק. מסתבר שיש קשר בין השינוי הנידון בהערה זו לבין השינוי בקרבן שנידון בגוף העיון. אולם מה טיבו של קשר זה?
דעות אחדות הובאו בפירוש דעת מקרא לספר ויקרא, עמ' פב-פד.

³² חיסרון זה הוא ששימש מקור להלכה שאף המזיד מתכפר בקרבן בשבועת העדות - ראה דברי הרמב"ם (שבועות פ"א הי"ב) שהובאו בראש סעיף זה.

העניין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו, ולא ידע אם עבר עליו אם לאו. כגון חלב ושומן לפניו, וכסבור שתיהן היתר, ואכל את האחד. אמרו לו: אחת של חלב הייתה, ולא ידע אם זו של חלב אכל, הרי זה מביא אשם תלוי, ומגן עליו כל זמן שלא נודע לו שוודאי חטא. ואם נודע לו לאחר זמן, יביא חטאת.

דיני אשם תלוי נידונו במסכת כריתות החל מפרק רביעי (וברמב"ם הלכות שגגות פרק ח), בזיקה הדוקה לדיני החטאת, הנידונים אף הם שם. הנה לשון הרמב"ם בראש פרק ח מהלכות שגגות:

כל חטא שחייבין על שגגתו חטאת קבועה, חייבין על 'לא הודע' שלו אשם תלוי. ומהו 'לא נודע'? אם נסתפק לו אם שגג בדבר זה או לא שגג - הרי זה מצווה להקריב אשם... וזהו הנקרא אשם תלוי - מפני שהוא מכפר על הספק ותולה לו, עד שייודע בוודאי שחטא בשגגה ויקריב חטאתו.³⁴

3. אשם גזלות

כ-כו וידבר ה' אל משה לאמר:

נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו.

או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר...

והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל... ושלם אתו בראשו וחמשתו יסף עליו...

ואת אשמו יביא לה'... ונסלח לו...

הלכותיה של עברה זו נידונו במסכת שבועות בפרק החמישי - פרק 'שבועת הפיקדון'³⁵ (וברמב"ם הלכות שבועות פרקים ז-ח). וכך מתארת שם המשנה (פ"ה מ"ב) את הנסיבות המחייבות הבאת אשם גזלות:

שבועת הפיקדון - כיצד [הוא חיובה באשם]?

אמר לו: תן לי פיקדוני שיש לי בידך.

- שבועה שאין לך בידי [ונשבע לשקר].

או שאמר לו: אין לך בידי.

- משביעך אני, ואמר: אמן.

הרי זה חייב [לכפר על חטאו בקרבן אשם לאחר שהשיב את מה שחייב].

והנה לשון הרמב"ם בהלכות שבועות פ"ה הלכות ח-ט:

שבועת הפיקדון כיצד? כל מי שיש ממון חברו בידו, בין פיקדון בין מלווה, או שגזלו או עשקו, או מצא לו אבדה ולא החזירה וכיוצא בזה, ותבע ממנו ממון שיש לו בידו וכפר בו, הרי זה עובר בלא תעשה... ואין לוקין על לאו זה. ואם נשבע לו על שקר על ממון שכפר בו - הרי זה עובר בלאו אחר... ושבועה זו היא הנקראת שבועת הפיקדון. ומה הוא חייב על שבועת הפיקדון ששיקר בה? משלם את הקרן שכפר בו עם תוספת חומש, ומקריב אשם ודאי, בין שהיה מזיד בין שהיה שוגג,³⁶ שנאמר... 'והיה כי יחטא ואשם'... ולא נאמר בו 'ונעלם ממני', לחייב מזיד כשוגג.

להשלמת רשימת העברות שעליהן חייבה התורה הבאת אשם יש להוסיף את פרשת שפחה חרופה שבהמשך ספרנו (י"ט, כ-כב):

ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והוא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה,

בקרת תהיה, לא יומתו כי לא חפשה.

והביא את אשמו לה' אל פתח אהל מועד איל אשם. וכפר עליו הכהן... ונסלח לו...

דיני שפחה חרופה וקרבן האשם המובא על ביאתה נידונו בסוף פרק שלישי של מסכת כריתות (וברמב"ם הלכות איסורי ביאה פ"ג הלכות יג-יז והלכות שגגות פ"ט הלכות א-ו). לא נעסוק בדיניה בעיון זה, המוקדש לפרשת ויקרא.

שאלה דומה למה ששאלנו ביחס לעברות שעליהן יש להביא קרבן עולה ויורד יש לשאול גם ביחס לעברות שעליהן יש להביא קרבן אשם: מדוע זכו דווקא אלו לכפרתו של קרבן האשם, והאם יש לארבעתן מכנה משותף שבגללו הן מתכפרות בסוג קרבן משותף, או שמא לכל עברה סיבה מיוחדת לחיובה בקרבן זה.

³⁴ בעיונונו לפרשת ויקרא 'בין קרבנות נדבה לקרבנות חובה' בספר שיצא זה עתה, נידונה מחלוקת התנאים על מעמדו של אשם תלוי כקרבן שניתן להביאו בנדבה.

³⁵ ראוי לציין כי השם שנתנו חז"ל לשבועה המחייבת את הבאת האשם הוא שבועת 'הפיקדון', כנראה משום שהוא הדוגמה הראשונה המובאת בכתוב למה שהכחיש הנתבע ונשבע על שקר. מאידך, לאשם המובא על 'שבועת הפיקדון' קראו חז"ל 'אשם גזלות', אפשר משום שתיאור תהליך תשובתו של החוטא בפרשה מתחיל דווקא בדוגמה זו: 'והשיב את הגזלה אשר גזל או את... או את הפיקדון... ואת אשמו יביא...'.³⁶

³⁶ 'שוגג' שמדובר בו כאן הוא שכיח בממון במזיד ואף נשבע לשקר במזיד בידעו שאסור לעשות כן, אך לא ידע שחייבים קרבן על כך. אולם אם שכח שיש לו אצלו ממון וכפר ונשבע ונזכר אחר כך, וכן אם לא ידע שאסור להישבע לשקר על כפירת ממון - הרי הוא אנוס, ופטור מקרבן (רמב"ם שם י-יא).

אף כאן אין אנו מוצאים בדברי המפרשים תשובה משכנעת לשאלות אלו, ואנו מותירים אותן על כנן. אולם ביחס לשתיים מן העברות מעיד סגנון הכתוב ותכנון ההלכתי כי יש ביניהן מכנה משותף, אלו הן העברה הראשונה והשלישית:

<u>אשם מעילות (יד - טז)</u>	<u>אשם גזלות (כ-כו)</u>
(יד) וידבר ה' אל משה לאמר.	(כ) וידבר ה' אל משה לאמר.
(טו) נפש כי תמעל מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה'...	(כא) נפש כי תחטא ומעלה מעל בה'...
(טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואת חמישתו יוסף עליו ונתן אתו לכהן.	(כד) ושלם אתו בראשו וחמשתיו יסף עליו לאשר הוא לו יתננו... ³⁷

דמיון זה מלמד כי האשם מכפר בייחוד על חטא המעילה בה'. ועוד הוא בא ללמד כי הכחשה שמכחיש אדם בעמיתו על תביעת ממון שיש לו בידו ושבועת שקר על כך, אף שהן עברות שבין אדם לחברו, יש בהן צד הדומה למעילה בקודשי השם.³⁸

הקבלה זו שערכנו בין העברה הראשונה לבין העברה שלישית מבליטה את שאלת סדרן של העברות בפרשת האשם: מדוע הפרידה התורה בין המעילה בקודשי השם לבין המעילה האחרת בה' (בהכחשת חברו ושבועה על שקר) וחצצה ביניהן בדין אשם תלוי, שאינו דומה כלל לדיני המעילה הסובבים אותו? שאלה דומה שאלנו בפרשת קרבן עולה ויורד. ובמקומנו מחריפה השאלה, משום שדיני אשם מעילה ואשם תלוי נאמרו בדיבור אחד של ה' אל משה, ואילו הדין של אשם גזלות נאמר בדיבור בפני עצמו.

התשובה שנציע כאן דומה לתשובה שענינו ביחס לסדר הדינים בפרשת קרבן עולה ויורד (אלא שהסדר בפרשת האשם הפוך). גם כאן, לא אופיין המשפטי של העברות הוא שקבע את סדרן, אלא אופי הכפרה שמכפר הקרבן כל אחת מהן. כפרת העברה של שבועת הפיקדון באמצעות קרבן האשם נעשית אף על המזיד (ובעיקר על המזיד - ראה הערה 36). בכך דומה שבועת הפיקדון לשבועת העדות, ואף הלימוד על כך דומה בשתי השבועות: בשתיהן לא נאמר "ונעלם ממנו" ולא הוזכרה 'שגגה'. שתי העברות האחרות שעליהן מכפר האשם - מעילה בקודשי השם וכניסה לספק איסור שיש בו כרת - כפרתן באה רק על השוגגים, כפי שהדבר מבואר בשתיהן.

מבחינה זו ראויה שבועת הפיקדון להפרדה משתי העברות האחרות, וזו נעשית על ידי חצירה מכוונת בין שתי המעילות באמצעות דין שונה ועל ידי דיבור חדש של ה' אל משה. בדרך זו ניצבות שתי הפרשות, זו של קרבן עולה ויורד וזו של קרבן אשם, בהקבלה כיאסטית, כשתי מחציות שוות (שלושה עשר פסוקים כל אחת) של יחידה אחת:

1. שבועת העדות	אף מזיד	עולה
2. טומאת מקדש וקודשיו	"ונעלם	ויורד
3. שבועת ביטוי	ממנו"	

1. מעילה בקודשי השם	בשגגה	אשם
2. אשם תלוי		
3. מעילה בה' בשבועת הפיקדון	אף מזיד	

כל הזכויות שמורות 2002 לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט

 ניתן למצוא "טופס אוטומטי להרשמה" באתר שלנו:
<http://www.vbm-torah.org/hebsub.htm>

או לשלוח בקשה באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת
 MAJORDOMO@ETZION.ORG.IL
 עם התוכן:
 GET YHE-TEST H-SUBSCRIBE

קיימת גם מערכת שיעורים באנגלית. כדי לקבל את רשימת השיעורים יש לשלוח בקשה לכתובת:
 LISTS@VBM-TORAH.ORG
 עם התוכן:
 GET YHE-ABOUT COURSES

³⁷ פרשת אשם גזלות נכפלה בספר במדבר בפרשת נשא (ה', ה-י) כדי ללמד כיצד ינהג הרוצה לכפר על חטאו אם הנגזל מת ו"אם אין לאיש גאל להשיב האשם אליו". במקרה כזה "האשם המושב לה' לכהן" (פסוק ח שם). דין זה מגביר עוד יותר את הדמיון בין אשם מעילות לאשם גזלות.

³⁸ ומכאן תשלום חומש בנוסף על הקרן בפרשת אשם הגזלות. החומש איננו בגדר קנס אלא הוא דין קבוע להפקעה מהקדש, השווה ויקרא כ"ז בכמה מקומות שם.

בשאלות אפשר לפנות למשרד הישיבה 02-9931-456 ולבקש את משרד האינטרנט, או לכתוב לכתובת YHE@ETZION.ORG.IL